

ПРОМАНДАРСЬКА ДУМКА

газета політична, економічна і літературна

Умови передплати. З приставкою і пересилкою: на рік. 4 карб., на 1/2 року 2 карб., на 3 місяці 1 карб., на 1 міс. 50 коп. За кордоном: На рік. 9 карб. На пів року 4 карб. 50 коп. За зміну адреси 30 коп.

ВИХОДИТЬ ЩО-ДНЯ, ОКРІМ ПОНЕДІЛКІВ

Рік перший.

Телефон № 1458.

Автори рукописів повинні подавати своє прізвище і адресу Редакції, може скорочувати і змінювати статі; більші статі, до друку негодяться, перешлюються в редакцію 3 місяці і висилаються авторам їх коштом, а дрібні замітки й дописи одразу зникають.

Умови друкування оповістей: За рядок попереднього тексту, або за його місце платиться: за перший раз 40 коп., за другий 20 коп.

За рядок після тексту за перший раз 20 коп за другий 10 к Хто шукає заробітку, платить за оповістку в 3 рядки 10 коп. за раз

Передплату приймають: 1) у Києві, в конторі редакції „Громадської Думки“ (Михайлівська ул., ч. 10) (що-дня з 10 до 5 год. дня, з) в книгарні журналу „Кієвська Старина“ (Безакієвська ул., ч. 14).
Передплачувати можна тільки з 1-го дня кожного місяця

Вийшла СЪОМА книжка місячник

„Нова Тромбада.“

В ній надруковано оці статі:

Винниченко В. Хто ворог? Нарис.—Лотоцький О. На від'їзді. Сторінка з спогадів.—Вороний М. З циклу „За брамою раю“ Вірші.—Кримський А. Бейрутські оповідання. 1. „Растіє правіт.“ (кінцець).—Руляк І. Давно не було. Вірші.—Грінченко Б. Кудішени творчі і сільські читачі (кінцець).—Чернявський М. Нависла ніч. Вірші.—Тесленко А. Хуторячка. Оповідання. Календарське оповідання. Родомішній. Вірші.—Лозинський М. Анті Менгер і його соціально-політичні твори (кінцець).—Франс А. Дочка Ліліт. Оповідання. Переклад з франц. Н. Г. Кримський А. Кричання-філологічні уваги про лозки дженті в бочках меду—Гембек А. З історії одного міста.—Дмитрієв М. З діяльності Полтавського земства.—Єфремов С. З російського життя: Finita la comedia.—Роспусчення Думи і причини цього акту.—Новий прем'єр і стара політика.—Подія та перспективи.—Н. Гр. Нове видання для селян. Бібліографія: І. Рецензії П. Що є по журналах П. Нові книжки.—Оповідки.

Редактор Сергій Єфремов.

Видаєць Євген Чикаленко.

Просимо передплатників, коли вони міняють адресу або поновляють передплату, прислати друковану адресу або показувати номер бандеролі і поштову станцію, куди шлеться газета. Головна контора.

З початку цього учебного року ВІДКРИВАЄТЬСЯ у Києві на Пушкінській вул., № 40

приватна МУЖЄСЬКА ШКОЛА

(Реальна школа) Ф. І. АЛЬДІНГЕРА.

Відкриваються класи: пригот., I, II, III. Прохання приймаються щодня у будинку школи від 11 до 12 год. дня. 2-10 213

В О Д Е С І

приймається передплата, оповістки і продається на роздріб газета „Громадська Дума“ та місячник „Нова Тромбада“ у Олександра Коровиченка Ніжинська вул., № 52, кв. 23.

- Скрипки по 2 карб. 50 коп., 3 карб. 4 карб., 5 карб., 6 карб., 8 карб., 10 карб. і дорожчі.
- Смички по 40 коп., 50 коп., 75 коп., 1 карб. і дорожчі.
- Гитари по 3 карб. 50 коп., 4 карб. 50 коп., 5 карб., 6 карб., 7 карб. 50 коп., 10 карб. і дорожчі.
- Балабани від 1 карб. 25 коп. і дорожчі.
- Кларнети та Флейти по 4 карб., 4 карб. 50 к., 5 карб., 6 карб. 50 к. і дорожчі.
- Гармонії російськ., італійск. строю одност., від 1 карб., двохрядні від 10 карб., трьохрядні від 25 карб. і дорожчі.
- І всілякі інші музичні інструменти та все, що до них потрібно, в головному депозиті музичних інструментів і нот.

Г. І. ПІНДРЖИШЕК, у Києві, Хрещатик, № 58.

Г. ч. д. 56—122

Київ, 10-го серпня, 1906 року.

З того часу, як республіку чалася „весна“ кв. Святополка-Мирського (р. 1904), ми перейшли цілий круг державних „реформ“ і тепер вернулись на старе місце, з якого вийшли були в грудні 1904 року. Як відомо, тоді ще й мови не було про народо-правний лад, а повинність „рятувати“ державу лежала цілком на бюрократичних органах. В грудні р. 1904 визначено було багато так званих „комісій“ та „особых совещаний“, які й почали були „рятувати“, але робили це діло невдало й незабаром усі кудись позникали, так й чути про їх нічого довший час не доводилося. Подія, що тоді відбувалася, змели їх з круга світа, здавалося, навіки; самі урядові сфери заговорили про народо-правний лад і витворили орган того ладу—Державну Думу, спершу з „законосовіщательними правами“ (акти 18 лютого та 6 серпня 1905 р.), а потім і з законо-податними (маніфест 17 жовтня 1905 р.). Дума вже збиралася була, вже й минулася, нічого через сторону обставин та перешкоди не зблунувши. І от, по роспусченню Думи, знов ми стоїмо перед „комісіями“ та „особыми совещаннями“: круг бюрократичних реформ замкнуто і розпочинається на-ново „хождение по реформационным мтарствам“.

Вже теперішній прем'єр д. Сто-

ліпін не раз вимовлявся, що міністерство ті а ті закони має виробити й запровадити в життя; вже кілька разів збиралася рада міністрів розглядати нагальні справи; вже починають відновлятися старі „комісії“ й „совіщання“. Про одну з їх,—про ту, що має переглянути всі виключні закони, що тепер по Росії падають, прийшла оце свіжа звістка.

Комісія ця, під орудою товариша міністра Макарова, ознайомила з чужоземною практикою виключних законів, з іраціями колишньої комісії гр. Ігнат'єва (до речі скажемо, та комісія ухвалила була скасувати військовий стан, який потім мало не по цілій Росії заведено), та з усіма іншими матеріялами й почала виробляти нові закони. Скільки відомо, нові закони мають скасувати рівноправність теперішніх виключних законів, а також визначити виразно, коли їх рикладати можна й які права матимуть особи, яким ті закони нададуть вищу владу. Разом з тим комісія має виробити ще й закони про незайманість особи й житла, взявши на увагу той закон, що виробила була Державна Дума, та не встигла тільки обміркувати й законодатним порядком видати.

Ми не знаємо, як комісія зробить своє діло й які ще закони вона витворить. Але той шлях, яким вона пішла, заздалегідь й працю на прощання присуджує. Коли бюрократичні комісії без сліду

зникли півтора року тому, то тим паче час їх минувся тепер. Поводити якісь закони без народних заступників—це навіть виходить проти „основных“ законів, не кажучи вже про те, що досі всі спроби чисто бюрократичної законодавчої роботи не мали жадного успіху. Життя раз-у-раз розривало ті сілца, що плела бюрократія, й робота її за кожним разом на марне йшла, бо сама в собі не мала живого зародку життєвих потреб. Ледь чи можна говорити, що й цим разом воно иначе буде.

Тепер вже зовсім виявилося над лось, на вищо міністерство послало. ринило позивати до суду „бывших“ послів до Державної Думи. Обвинувачення їх за те, що вони склали відозву до народу, не має жадної сили, бо треба б за це було судити по фініландським законам (бо в Фінляндії ту відозву складено), а тим часом фініландські закони зовсім не знають і не карають такого „злочинства“. Знаючи це, міністерство ринило покликати послів до суду за розповсюдження відозви, але як нікого з їх на цьому не спіймано, то знов таки й за російським законам судити ні за що. Але поки суд та справа, слідство все таки йтиме, чи лічтиметься, що йде, а підсудних не можна вибрати до Думи.

Виходить, що всю цю справу міністерство витягло на те тільки, щоб позабавити „бывших“ послів виборчого права і зачинити перед їхніми двері Таврійського палацу. Це не що инше, як один із способів тієї „передвиборчої агітації“, якою давно вже навхвалася орган Д. Століпіна, газета „Россія“. Просто дивно стає, на які безнадійні вже і разом нецензурні способи береється міністерство, щоб зібрати слухляну Думу. Але ж, усунувши навіть старих послів, не можна цим зничити незадоволення й опозиції взагалі, а вони безперечно виставлять нових послів, які підуть шляхом своїх попередників. До чого ж тоді отой ніби-то суд?

Державне господарство.

III. Державні видатки.

З прямих і посередніх податків, а також з усіх позаштатних і інших джерел, до державного скарбу збирається щороку страшенна сила грошей (в останні роки наша держава збирала більш, як два мільярди карбованців на рік). Всі фабрики й заводи, скільки їх є в Росії, а також усе селянське господарство можуть дати на рік всього товарів на 3 з пол. мільярди карбованців. І от держава для своїх потреб бере з цієї суми більше двох мільярдів щороку, тобто більше половини всього, що дає праця 140 мільйонів народу.

Куджик як витрачається така сила грошей? Перш за все держава щороку виплачує не малу суму процентів і стовна за державні довги, яких маємо 8 мільярдів карбов. На це йде щороку більш, як 300 міль. (в 1906 році процентів—314 міль і стовна—20 міль). Решта державних прибутків поділяється між ріжними міністерствами, що заправляють усіма державними інституціями (учреждениями), яких в державі існує сотні тисяч. Ці міністерства і підвадні їм інституції та сотні тисяч усіх і великих і дрібних урядовців (чиновників) поділяють між собою всю державну роботу і за це одержують певну плату. Крім цього сила грошей йде на утримання мертвих слуг держави: будівель, залізних дорог, флоту, кріпостей і т. и. і т. и. Ріжні міністерства потребують не однакових сум. Наприклад, на цей рік на міністерства призначені такі суми: на вищі державні інституції (Державну Думу, Державну Раду, раду міністрів)—5 з пол. міль; на

міністерство Найсвятішого Синоду, що заправляє церквами, монастирями, духовенством то що,—29 міль; на міністерство Імператорського Двору (тобто на утримання Царя, його сем'ї)—16 міль; на міністерство чужоземних справ—6 міль; на міністерство військовоє (що завідує військом)—375 міль, на міністерство морське (що завідує флотом)—104 міль; на міністерство фінансів (що завідує державними фінансами-коштами)—342 міль; на міністерство торгівлі й промислів—38 міль; на міністерство хліборобських справ—36 міль; на міністерство внутрішніх справ (що заправляє поліцією)—131 міль; на міністерство народної освіти (що завідує школами)—44 міль; на міністерство дорог (що завідує залізними й іншими дорогами)—478 міль; на міністерство справедливости (що завідує судами)—52 міль; на державний контроль—9 міль. Це все, так звані, звичайні державні видатки. Окрім них існують ще надзвичайні видатки, що призначені на якісь несподівані випадкові потреби. В році 1906, наприклад, надзвичайних видатків буде аж 493 міль. карб. (на війну з Японією, на будування залізних дорог, на допомогу голодним то що). В кінці кожного року міністерство фінансів складає на новий рік державний розпис прибутків і видатків, або загальний рахунок, скільки в новому році буде прибутків і куди їх повинно витратити. Так було до цього часу, тепер же такій розпис щороку буде розглядати Державна Дума.

Як бачимо, ріжні державні потреби і міністерства, що завідують цими потребами, не однаково одбірають грошей: одні більше, другі менше. Це залежить не тільки від того, що для задоволення однієї потреби держава мусить витратити більше грошей, а для задоволення иншої—менше, а також і від того, яку вагу тим або иншим державним потребам надає уряд. І от, переглянувши державний розпис, ми побачимо, що уряд найбільше грошей витрачує на виплату процентів, на військо і флот, на залізі дороги, на поліцію; на це все разом витрачається щороку—1600 міль. карбованців, тобто дві третини всіх державних прибутків. Правда, всі ці потреби держава повинна задовольняти, але ж не в такій мірі, як це робиться тепер, тим більш, що ці потреби не приносять народові прямої, видимої користі. А тим часом є багацько инших потреб, що дають народові пряму видиму користь, які треба задовольнити зараз, не відкладаючи на инший час. Се так звані культурні потреби держави, як от: просвіта народу, поліщення його добробуту, добрий, дешевий суд і багато инших. Проте для задоволення цих потреб, через які народові верталася б хоч частина його грошей, уряд призначає зовсім мало державних коштів. Наприклад, на все міністерство просвіти призначено (на 1906 р.) всього 44 міль і при тому на школи для народа тільки 13 1/2 міль; на міністерство хліборобства (землебудівлі і землеустроєвства)—36 міль; на міністерство справедливости, як що виключити 16 міль, що призначено на утримання тюрем, всього 36 міль; на міністерство торгівлі і промислівства—6 міль. карб.

Таким робом виходить, що з 2 1/2 мільярдів карбов. народних грошей уряд далеко більшу частину витрачає на такі державні потреби, що не тільки не дають народові безпосередньої користі, а навіть, инді, бувають прямо шкодливі для народа. На потреби ж культурні, що давали б народові пряму користь і таким робом виправдували б державні видатки, лишається зовсім мало. До цього ще треба додати, що коли увесь народ в Росії загалом мало користується тому, що прибуває щороку до державного скарбу, то наш український народ навіть терпить велику шкоду. Він не тільки не одбірає майже ні-

чого з тих величезних коштів, що дає до державного скарбу, а навпаки ще приплачує для задоволення потреб центрального уряду і чисто московських країн. Обраховано, що 13 українських губерній дають щороку 519 мільйонів 610 тисяч карбов. прибутку державному скарбові (Київська губ.—145 мільйонів, Харківська—82 міль, Катеринославська—62 міль, Херсонська—66 міль і т. д.), або 26% всіх державних прибутків. Витрачує ж уряд на ці губернії з державних прибутків всього 279 1/2 міль, так що український народ дає скарбові щороку 240 мільйонів 400 тисяч карбов. чистого прибутку. Таким робом, уряд і тепер, як і сотні років перед цим, дивиться на Україну, як на джерело державних прибутків і витягає з неї силу грошей; замість цього ж нічого й не дає. Одна київська губернія, наприклад, дає 145 міль. прибутку, а що вона має? ні шкіл, ні лікарської помочі, ні дешевого кредиту, ні доброго суда, ні земства.

(Кінцець буде).

3 газет та журналів.

Навіть „Новое Время“, яке звикло хвалити всякий уряд та його заходи, трохи зажурилось.

Уряд намагається вилонити узброєних революціонерів, однак якісь невольники люди, що очевидно мають „шапки невидимки“, невтомно б'ють певною рукою губернерів, городових, жандармів та салдатів, а через червоный террор уряд може зовсім опастися без очоких слуги в поліції. А число невольних людей все росте та росте і після недавнього дивного випадку у Пльонку й Лодзі, де на знак билю вою поліцію, можна чекати рішуче всього, навіть самого, на перший погляд неможливого. Всі невадкі урядові власті в боротьбі з анархією виявляють одначе один певний факт: у всіх випадках урядові доводилось опастися самотнім, без усієї допомоги людности. Урядова власт, хоч би яка була вона сильна, не матиме змоги діяти до бажаного споккою одна, без сторонньої допомоги, бо злочинці має тисячі способів захавити посеред людей, що йому спочувають. Од те ж ось яке повинно бути найперше завдання кабинету Століпіна: він повинен знайти собі основу у мирної людности.

Лакейська газета в кінці статі підбадьориться й пише:

Треба признати, що теперішня хвилина, не дивлячись на зріст ріяноуючої роботи крайних партій і на скоротечні вибухи у війську, найбільш сприяє, щоб мирним шляхом придати прихильників порядку, бо громадянство вже втомилося поліями останнього року. Кабінет д. Століпіна не повинен повторити помилки графа Вітте, що втрапив найкращий час згоди з громадянством, в кінці минулого року. Графа Вітте не могли підтримати навіть найбільш помірковані партії, „бо „дльовой“ кабинет відзначався тим, що нічого не робив. Кабінет д. Століпіна тепер вже цілком склався й не має чого більш гаятися, бо „упущене времени, як казав Петро Великий, — смерті безвозвратной подобно“. Не має ніякого сумніву, що всі заходи кабинету жорстко ганьбитимуть країну, хоч би це були вельми благодійні реформи, дійсно потрібні народові. Але проти крайних партій, а серед їх і калєтв, які не згодні до творчої праці, кращий спосіб оборони—рішучі наслідки вже сповнених і проведених в життя благодійних реформ. Лави оборонців урядової власті згуртовують біля неї тільки для оборони цієї творчої праці. Треба враз заспокоївати країну й проводити реформи, не сходячи ні на один крок з цього шляху. Своє останнє урядове оповіщення з дня 25 липня кабинет закінчив такими словами: „Уряд так саме твердо й непохитно буде підготавляти і в межах закону проводити ті розумні реформи, які повинні вивести життя Росії на законні шляхи. Уряд ще не оповісти програми намічених їм найближчих реформ, яких не терпяче чекає країна. Першим кроком д. Століпіна повинно бути, щоб оповістити цю програму, з якої громадянство могло б переконатися, що уряд нарешті рішуче переходить од слів до діла.“

На поради „Нового Времени“ і заходи його „вищих“ урядовців можна відповісти приказкою: „Крути не верти—треба вмерти“.

Не поможе також, певна річ, і те, коли перемінать, як чути, президента міністрів. З цього приводу газета „Товарищ“ пише:

Кажуть, що д. Століпіна буде повбавлено президентства і він опастється тільки міністром внутрішніх справ. На його місце мають ніби то призначити кн. Васильчикова. Знов міністром хліборобства в такому разі буде д. Гурко.

Ми раніше можемо сказати, що такі й подібні переміни ні до чого не доведуть. Увесь теперішній кабінет нічим себе не виявив і ні в чому не можна його обривувати...

шпир про арешт, народ кинувся виступати, задзвонили на гвалт. Пономарева селяне забрали до розправи, а поліції сказали, що вони віддають його справникові, як що той скаже, за що саме чоловіка арештовано.

русские" ташкентці прохають, щоб до них назначено за генерал-губернатора генерала Меллер-Закомельського.

Охорона чужоземних підданців. Р. С. телеграфують з Парижу, що германський імператор Вільгельм під час побачення з англійським королем Едуардом радилися про те, як би захистити в Росії інтереси чужоземних підданих...

участь у московському повстанні, і соціал-революціонер Кононов—студент петербурзького університету.

Матросам з крейсера "Память Азова" зроблено пільгу—замість шибениці звелено розстріляти. Всіх засуджених прив'язали в ряд до вірьовки. Один снівав, двоє зоміло, решта стояли непритомні.

губернатора. Дозволу в тих, що зібралися, не було, а програми вони не хотіли сказати. Так їм і звелено було розійтись і з'їзду не було.

Похорон. В сл. Михайлівці в Донщині вмер селянин з переляку, як у слободу увійшла поліція й козаки. Другого дня його ковали. Народу зішлося зо три тисячі. Несучи тіло, співали революційні пісні.

Мітинг. В Новій Чарторії на Волоні відбувся селянський мітинг, на якому було більш як 200 селян. Між іншим на мітинг постановлено не давати квартир страждникам і бойкотувати тих селян, які і після цієї постанови даватимуть страждникам квартири.

3 російського життя.

"Секретна бомажна". Дописувач з Варшави подає "В. В." цікаву подію, яка трапилася на таможні. На таможню прибув офіцер з 10-ма салдатами і салдатськими підводами, показав всі потрібні документи і забрав 9 ящиків з револьверами "браунингами", що були вислані на ім'я місцевої військової округи для поліції і війська.

Розуміється, що Пономарев залишився в руках салдатів; ввечері арештовано і селянина Захара Бородин. Роспутивши беззбройну юрбу, поліція складала список "випувавших"—привідців "сопротивления".

Цензура для міністрів. Промову князя Васильйовича телеграфне агентство передало з деякими значними відмінностями. Князь найбільше підкреслював у своїй промові оці слова: "на жаль, у нас зараз немає законодавчих інституцій, ось через що наша майбутня діяльність загальмується".

На останній нараді кадети вирішили домогтися, щоб негайно було скликано народних представників, зведено парламентське міністерство і зроблено земельні реформи на підставі примусового одіорання земель од приватних власників.

А у вас є секретна бомага?—запитався чиновник, вважаючи офіцера за якогось пройдиґеїта.

Кар'єра Вітте. Кажуть, що теперішній прем'єр-міністр Століпін з посміхом прочитав звістку газет про поворот до влади гр. Вітте.

Диктатури. В придворних гуртах балакають про те, що треба завести диктатуру в Царстві Польському, на Кавказі та в Надбалтійському краї.

3 українського життя.

Але чиновник звелів цього офіцера арештувати. Та незабаром виявилося, що арештований офіцер і є справжній, а той, що був поперед, видурив зброю, а щоб протягнути час, вигадав якусь там секретну бомажку.

Обов'язок і честь. Офіцер 2-го Читинського полку Жуков був у Підпорогському, як саме розганяли там мітинг. Коли після того публіка вибралася у Дармонтовській галереї, Жуков почав розганяти людей уже з власної охоти, розмахуючи шаблюкою.

Збори польських послів. Р. С. пишуть, що в Швейцарії, біл г. Цюріху, зі'їхалися представники поляків з Росії, Австрії та Германії.

Виборгська відозва. З Кам'янець-подільського повіту пишуть у газету "Под. Край", що хоч як поліція дбає про те, щоб не пускали в народ виборгської відозви, але нічого не вдіє, і відозва та мов з неба падає в села.

Але вже 27 липня ввечері прабуду в село рота салдатів Бобринського полку; прибув справник, пристав Богавський з дес'ятком кінних стражників. Вночі поліція намагалася арештувати Максима Пономарева та Василя Материкина, але на цей раз їй не пощастило, бо як раз цих селян не було вдома.

Ташкентські чорносотенці. Після повстання саперів у Ташкенті приїхало до Петербурга од "істиннорусских" ташкентських людей заяву про те, що генерал Суботин, втихомірючи повстання, робив полехкості місцевим революціонерам.

Останні звістки. В понеділок відсіла салдати єнісейського полку розстріляли кронштадських повстанців. Засуджених на смерть стерегла дуже велика варта; побачитись з родиною їм не дозволено було; вони поводитися можуть і прохати чейсь ласки не заходили. Відомо, що між покараними були: Коств Іванов—робітник з обухівського заводу, сидів у Петропавлівській фортеці в справі соціал-демократичної робітничої партії; Адам Термичіанц, електротехнік—брав

Не хочемо вибрати! Ви весною казали: вибравте в Думу, вона дасть землю! А тепер міністри розпустили її за те, що вона хотіла повідбрати владу ліпши землі та дати нам... Комісія як нужна тільки панам, щоб допомогла пороспрудувати землю, поки збереться друга Дума... Та по сій мові охід і розійшовся. Жмеринці мав бути з'їзд народних учителів з Поділля. Учителі поприїздили, до їх прилучилися ще й учителі з залізнячаних шкіл і всі пішли в жмеринську двохкласову школу, щоб там перед з'їздом обидитися. Але тут наскочили жандари і звеліли показати їм програму з'їзду і дозвіл

В Катеринодарі в друкарні "Основа" хазяїн рощитав робітника. Тоді всі інші друкарські робітники яважили, що хазяїн зробив несправедливо, рощитавши їх товариша, і яла-мав тим правила, постановлені для хазяїнів і робітників у друкарнях. Через те вони застрайкували, постановивши хазяїнові свої вимагання.

Страйки. В Одесі застрайкували робітники в робітнях "добровольного флота" через те, що арештовано їх товаришів.

Посередникова промова. Діло десь на Волині. Мировий посередник зібрав селян і говорив їм промову урте, що "нїсть власті, аше не от Бога". Довго говорив про це пан посередник. Врешті почав розкаувати, що всюди єсть власть, од наприклад і в бджіл: розумна тварина бджола, а як поважає та слушається матки. І довго ще говорив, а люди все слушають, бо тож таки начальство говорить. Догорив пан посередник про бджіл, а тоді старий селянин і каже йому: — Це правда, і ми це все знаємо. Але чули ми ще, що серед бджіл і трутні ведуться.

Збентежився був трохи посередник, а дає каже:

Ну так, ото ж агітатори і єсть трутні, які... І почав про агітаторів, а селяне слухали і горюили: — Ні, щось воно не так. (Вол.) — Пожемі. В Полтавщині, в маєткою полтавського горського голови

збіжжя не продане; мало хто бачить кожного дня хліб на столі, хліба у багатих; все його замінюють картоплями; і печений, і варений; картофлі до юшки, до кашусти, юшка з картофлі, кляски з тергих картофлі, балабухи з таких же, а пирогів чи варених, чи печених наші господарі без картофлі не готують; веприка без картофлі не вигодуєш, корів без них не втримаєш: кожного дня до січки коровам треба накришити чимало буряків, картофлі, то й молоко буде. Сіна у нас мало, ледве для коняки вистарчить, хліба у пана поталанити заробити—на шосту копицю, то буде раз в день перетрусити його з ячмінкою для корів, а то все січка та й січка. Правда, казали, гарна худоба з неї буває: рано і ввечері дістануть по цибрику січки з сіканннвою—багато молока дадуть. Опіч картофлі для корів сдять буряки, брукву, сіють пастєвну моркву.

Благодатна рослина та картофля; вона, знов кажу, замінєє хліб,—без неї була б віда на маленькім шматочку землі; вона дає великі врожаї, але ж потребує великого за собою догляду: землю гноїти, добре її обробити; як рослина росте, кілька разів обнипати, через що й земля стає урожайніша. Як не було звичаю садити багато картофель, то й голоді у нас чого не було, а тепер не знаємо голоду—останній був р. 1858—і, я думаю, як би у східних губерніях більше картофель садити, то менше б люде голодували.

Господарство у нас ніби то трьохпільне, бо земля є в трьох місцях, але вона все засівається, угору (на лар) не заставляють, на угорі росте коношина (клевер), вика, картофля.

Про Холмщину.

Мені здається, що де-кому на Україні цікаво знати, що то за Холмщина, що там за народ, як він живе, які в його бажання, які тут порядки.

Берусь за се діло, бо давно вже знаю Холмщину, пам'ятаю її, якою вона була 40 літ тому, знаю, якою вона тепер є.

Холмщиною звється східна частина губернії люблінської й сідецької, по-над Бугом; східна половина—руси, західна—поляки. Русини не живуть самі, а помішані з поляками, яких де далі на захід, тим більш, а з середини вже сама за себе польська людність. Західні русини тільки з імені русини та вірою, бо українську, чи як у нас кажуть—русую мову вони вже давно забули, а звуть себе русинами, бо були, а де-когі є й застаються православними; багато є по західних повітах таких сіл та городів, що тільки церква та піп свідчать, що тут недавно ще була "Русь", багато таких, що zostалось православних десятик, які не сьогодні—завтра теж назовуть себе подлканами... Багато є в "ширй Русі" таких, що торік відреклись народности й не вмючи по польськи говорити, калічать рідну мову, та все ж таки зарікалися говорити нею, бо вони вже "поляки"!!

бує; їхати до міста—запряже в васаг 4 коні й виїд аж курява геть-геть до неба піднесеться; вийде в поле на роботу—вона йде жваво, бо коні, чи воли ситі-здорові, сам він теж не голоден, бо жінка накладе в кошлі пироги, добрий шматок сала або сметани горнятко. Є що з'їсти—є й сіла до роботи.

Жінка доглядає вдома курей, гусей, качок, яких повне подвір'я,—корів, а їх, як лані гладких, у хліві 6—8; є ще й овечь 20—30; а найбільше їй підкавання коло свиней, вибачайте за се слово: одних "кормників" (годованих кабанів) завше було два,—один для себе, а то на продаж льоза, вибачайте, з поросятами, надвірників з десяти,—роботи—гук, аби впрятися. Правда, господнина не сама тільки: як вона молода, тримає слугу, а як старша—є на поміч дочці чи невістці. Було коло чого ходити. Й хоч все воно дешеве, але ж чимало його, то не мало ховалося й грошей до скрині. А як це бджоли поведиля, то медом сусідів почастуєш, сам з приятелями "круднику" *) нап'єся й кілька "червоненьких" за проданий мед сховаєш.

Горілку тоді можна було пити: даси два рублі за гарнецю оковити (спірту)—шія та частуй! Трапляється яка бєсіда, чи то христини, чи весілля, чи похорон, так гостина йде цілий тяждень; з'їдять веприка (кабанчика), бичка, кілька баранців—та що? чи не було сього всього досить у дбалою "сподаря"?

здавався таким покірненьким. 30 літ минуло тільки і все перемінилось, вже мабуть на віки пропало добре життя! Ба ми сподівались, що тепер Дума відбере від панів землю, дасть нам землі, дасть нам права людські, дасть нам рідну мову в школі, але ж її бідую, страждницю народню, за те саме й розігнали, бо вона дуже народ облюбовала. Перемінлились часи: уряд дбає тільки для панів і хоче, як бачимо, щоб хлос був хлосом бідним, темним,—мабуть буде він тоді покірний. Шкода, шкода тої Думи: хоч польські послы були лиха варті, були вороги народові, за те українські та російські—то були справжні заступники народні,—через те уряд, мабуть, і розігнав їх, але ж, на мій хлопський розум, громада повинна знов їх вибрати, знов вони, ті самі ж послы, сидіти мусять в Думі, бо всі знають, що вони наші иричелі, тільки поляки повинні вибрати інших.

От і забалакався я, сразу перекочив на Думу. Вибачайте! Але ж так тяжко на серці, так огидно, що тільки про ту Думу чесну й думаю: сляти не можна, їсти не можна, робота з рук валиється! Такий жаль по Думі, по трудовиках, неначе б стратив відразу кілька дітей... Бо як я не шкодувати? Яка була Дума—ми знаємо, а чи буде друга така?!... Одні поли тішаються..

Тепер земля та ж. а народу прибуду, потреби його стали більші, податки, оплати (акції) дєсятєро більші; вже народ не контєнтуєтьса самодільною одержею з своїх овечь, бо їх вже й немає, а все купує, а купче—хоч ладніше, та гірше... Все купується, а за що, коли землі стало для кожного менше, а багато-багато й зовсім без-

земельних єсть? Наділи поділилися; де був один "сподарь", тепер їх три, чотирі. То ще добре, що у нас не можна ділити землі на менші участки, як 6 моргів (3 десятині); вийде, що "сподарь", який колись мав 18 моргів, поділяв між дітей ту землю на 3 частини. Право на землю мають рівне як сини, так і дочка, і як що "сподарь", що мав 18 моргів, мав і діточок восьмеро, то трєє дістануть по 6 моргів, а за то мусять сплатити братам чи сестрам, що без землі зостаються, вартість їх частини по оцінці суда за землю й рухомости. Суд буває завше справедливий, нарікання не чути.

Доставши 6 моргів, молодий "сподарь" думає, як йому сплатити 150, 200 рублів братові, бо той не подарує; працює бідачисько з жінкою тяжко-тяжко, поки віддасть довг, а потім працюють, щоб дітям гріш зложити, бо їх вже не поділяти. Утримати багато добитку нема з чого, а все ж коняку, пару корів, кілька, вибачайте, безрогів (свиней) мусиш тримати, бо треба гною багато, щоб гноїти добре землю, щоб вона дала добрий урожай. Маса, сметани він уже тепер і смаку не знає,—все жінка продає; не варить вже жінка юшки чи клясок на самім молоці, а тільки забілити, бо... грошей треба! Кабанців годують, та ще й як годують у кожнім домі, але заколоти якого не маєш права: грошей треба! А хочеш кашпєту чи піроби окрасити шкварками, то купи собі фунт сала... а купче—то скуче... Богатчий має право заколоти, та не "кормника", а впіввідгодованого веприка—задусити, як кажуть.

Як би не ті картофлі благодатні, біда була б у нас, бо зерно все йде на годівлю "кормників", худоби; ніхто

*) Десятина—два морги. Звичайний наділ "сподаря" на власність був—18 моргів, хоч де більш були, де менші наділи.

*) Горілка, варена з медом.

